

Polarizácia a atentát

Máj 2024

Úvodná analytická správa o polarizácii, spoločenských náladách a populárnych naratívoch po pokuse o atentát na premiéra Roberta Fica

Technické informácie a účel analýzy	3
Executive Summary	4
Úvod	5
Kapitola 1: Kohézia a polarizácia na Slovensku	6
Čo je polarizácia a prečo je dôležitá.....	6
Cyklus polarizácie.....	8
Stav polarizácie na Slovensku.....	9
Nálady verejnosti pred a po útoku.....	13
Atmosféra v médiách	14
Konfliktné udalosti.....	14
Udalosti smerujúce ku konfliktu.....	15
Udalosti spolupráce.....	16
Udalosti smerujúce k mieru.....	16
Kapitola 2: Kto „vlastní“ atentátnika?	17
Kapitola 3: Slovenskí branci a atentátnik	19
Kto boli Slovenskí branci?.....	19
Vzťah Slovenských brancov a atentátnika.....	21
Záver	23
Existuje východisko z polarizácie?.....	24
Odporúčania	24
Individuálna úroveň.....	24
Národná úroveň.....	25
Príklady dobrej praxe po atentáte.....	27

TECHNICKÉ INFORMÁCIE A ÚČEL ANALÝZY

Inštitút DEKK sa od svojho vzniku v roku 2020 zaoberá štúdiom sociálnej súdržnosti na Slovensku, ktorá úzko súvisí so spoločenskou dôverou a polarizáciou. Tá je na Slovensku dlhodobým problémom, a ak erózia súdržnosti a nárast polarizácie zájde príliš ďaleko, výsledkom môže byť násilie – následok, [na ktorý sme v minulosti verejne upozorňovali](#). V čase národnej krízy, akou je napríklad pokus o atentát, majú spoľahlivé informácie veľkú hodnotu. Bez nich majú rozhodovacie orgány problém zorientovať sa v situácii a môžu suboptimálne vynakladať svoj čas, pozornosť a zdroje. Inštitút DEKK v reakcii na vzniknutú situáciu inicioval vznik tímu vedcov a odborníkov, ktorí vytvorili úvodnú správu, ktorá poskytuje zainteresovaným stranám, aktérom zmien a širokej verejnosti prehľad o dynamike polarizácie a všeobecné odporúčania na podporu sociálnej súdržnosti v tomto krízovom období.

Tento tím tvoria členovia DEKK Inštitútu, Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied, v. v. i. (ÚESA SAV), analytickej spoločnosti Culture Pulse, profesor Univerzity v Agder-i v Nórsku a expert bezpečnostného think-tanku Adapt Institute. Úlohou bolo poskytnúť úvodnú analýzu spoločenskej atmosféry, ktorá viedla k atentátu na slovenského premiéra Roberta Fica. Tieto snahy sú inšpirované prácou českého Národného inštitútu pre systémové riziká (SYRI), ktorý bol založený s cieľom poskytnúť štátnej správe rýchly prístup k vedcom a analytikom, ktorí dokážu v čase krízy bleskovo vypracovať kvalitný výskum vo verejnom záujme. Ako ukázala utečenecká kríza, COVID, vojna na Ukrajine a teraz aj pokus o atentát, takáto iniciatíva by určite mohla byť užitočná aj na Slovensku. Domnievame sa, že úlohou vedcov je v krízových situáciách dodávať rýchle a expertne podložené informácie, aby zodpovedné orgány mohli prijímať kompetentné rozhodnutia a verejnosť mala prístup ku kvalitným informáciám.

Snažili sme sa o čo najvyššie akademické štandardy, pričom sme si uvedomovali limity nášho úsilia vzhľadom na našu snahu poskytnúť správu do 12 dní po kríze. Takáto správa by bola po 12 mesiacoch oveľa menej hodnotná, hoci neskoršie správy budú mať s odstupom času nepochybne lepší prehľad. V niektorých prípadoch sa spoliehame skôr na naše skúsenosti z terénu než na neexistujúce kvantitatívne údaje. V takýchto prípadoch je to v texte jasne uvedené. Takisto sme sa v čo najväčšej miere vyhli používaniu vedeckého žargónu, aby bola správa čo najprístupnejšia. Táto štúdia je voľne šíriteľná, pričom treba mať na pamäti, že jej hlavným cieľom je poskytnúť verejnosti a rozhodovacím orgánom spoľahlivé informácie.

Autori:

- Dr. Pavol Kosnáč, DEKK Inštitút & ÚESA SAV
- Dr. Justin Lane, CulturePulse & ÚESA SAV
- Hugo Gloss, DEKK Inštitút
- Veronika Cigánková, DEKK Inštitút
- Prof. LeRon Shults, University of Agder & CulturePulse
- Matej Kandrík, Adapt Institute

Odborný recenzent (odborný garant):

- Prof. Miroslav Mareš, Masarykova univerzita v Brne, Česká republika

Ďakujeme Alice Salomon University of Applied Sciences v Berlíne za uvoľnenie nášho kolegu Pavla Kosnáča z výskumných povinností v čase potrebnom na prípravu tejto analýzy.

EXECUTIVE SUMMARY

- Na slovenského premiéra Roberta Fica strieľal útočník 15. mája o 14:35 SEČ v Handlovej po zasadnutí vlády. Všeobecná zhoda pripisuje útok vysokej polarizácii spoločnosti, ale už neexistuje zhoda v tom, kto túto polarizáciu spôsobil. To je samo o sebe charakteristické pre polarizovanú spoločnosť.
- Podľa údajov projektu V-DEM je Slovensko treťou najpolarizovanejšou krajinou v Európe, hneď po susedných krajinách Poľsku a Maďarsku. Príčiny tejto polarizácie sú väčšinou lokálne a nemožno ich vysvetliť len globálnymi ani regionálnymi trendmi. Príkladom je historicky narušená sociálna kohézia a roztrieštená kolektívna identita, rovnako ako novšie príčiny, ako je kríza životných nákladov, spolitizovanie nespokojnosti s manažmentom pandémie COVID či hrubé správanie a vzájomné osobné animozity politických elít.
- Súvisiacimi ukazovateľmi, z ktorých niektoré majú kauzálny a niektoré zosilňujúci účinok, sú šírenie dezinformácií a zraniteľnosť populácie voči algoritmom sociálnych médií. Alarmujúci je rastúci počet Slovákov presvedčených, že na dosiahnutie želanej spoločenskej zmeny sú potrebné radikálne riešenia, ktoré umožňuje iba revolúcia. Toto presvedčenie sa za posledných 25 rokov zvýšilo 9-násobne; z 2,8 % populácie v roku 1998 na 25,7 % v roku 2023.
- V máji 2024 prevládala vo verejnosti emócia úzkosti, na druhom mieste bol hnev. Bezprostredne po útoku hnev vzrástol výrazne, úzkosť len mierne. Od ostatných útokov v regióne sa líšil – pri útokoch, ktoré zrania alebo zabijú ľudí, sa zvyčajne do popredia dostávajú emócie smútku a vrúcnosti, zatiaľ čo pri atentáte na premiéra to tak nebolo. To naznačuje, že aj tá časť obyvateľstva, ktorá útok odsúdila, mala problém cítiť empatiu voči obeti.
- Pokusy označiť útočníka za „radikálneho progresívca“ alebo „militantného xenofóbneho nacionalistu“ sú bežné, nezodpovedajú však zložitejšej realite a stávajú sa silným palivom pre cyklus polarizácie, ktorý ešte viac zvyšuje napätie v spoločnosti.
- Spojenie útočníka s dnes už zaniknutou polovojenskou organizáciou Slovenskí branci (SB) podľa nášho hodnotenia so súčasnou situáciou nesúvisí.
- Odporúčania na depolarizáciu: 1) chovať sa ako antropológ, 2) podporovať (facilitovaný) medziskupinový kontakt, 3) spoznať perspektívu druhých, 4) riešiť skutočné zdroje krívd, 5) ísť príkladom.
- Osvedčené postupy po atentátoch: Slovensko si poradilo relatívne dobre, splnilo väčšinu hlavných bodov krízového manažmentu, ktoré sú verejne známe z iných útokov na politikov. Politické elity však nevyužili príležitosť prejaviť politickú jednotu v prvých dňoch po atentáte, keď úradujúca prezidentka a novozvolený prezident spoločne vyzvali lídrov parlamentných strán, aby sa stretli za spoločným okrúhlym stolom a tak vyslať symbolické gesto, ktoré by pomohlo znížiť polarizáciu spoločnosti.

ÚVOD.

Na slovenského premiéra Roberta Fica vystrelil **15. mája 2024** krátko po 14:30 71-ročný Juraj Cintula z Levíc, keď sa stretol s verejnosťou po výjazdovom zasadnutí vlády v Handlovej. Strelec v minulosti pracoval ako ochrankár v nákupnom centre. Mal legálne držanú zbraň. Útočníkovi hrozí 25 rokov až doživotie a bol obvinený z pokusu o úkladnú vraždu. Útok sa odohral po rozsiahlych verejných protestoch zvolávaných od **7. decembra 2023** súčasnými opozičnými stranami proti vláde Roberta Fica, ktoré každý týždeň počas niekoľkých mesiacov priviedli do ulíc **desaťtisíce ľudí**. Členovia koalíčných strán obviňujú opozíciu z podnecovania polarizácie a obviňujú médiá zo šírenia protivládnych naratívov; opozícia tvrdí, že koalícia sa snaží preniesť bremeno zodpovednosti. Celá situácia sa odohráva v atmosfére najvyššej polarizácie spoločnosti za posledných 23 rokov.

Robert Fico nebol prvým politikom, ktorý sa stal v uplynulých rokoch terčom útoku. Len pred dvoma rokmi, 12. októbra 2022, politicky motivovaný útočník zastrelil dvoch ľudí v LGBTQ bare Tepláreň v Bratislave. Menej známym faktom je, že išlo o príležitostný cieľ, ktorý si nakoniec vybral kvôli jeho ľahkej dostupnosti. Pôvodným plánom útočníka bol vtedajší premiér Eduard Heger, ale útočník sa k nemu nedostal. Ďalšími prioritnými cieľmi boli členovia židovskej komunity či krízoví manažéri pandémie COVID-u na Slovensku. Okrem toho dňa 4. októbra tohto roku neznáma žena prenikla do záhrady súčasnej slovenskej prezidentky Zuzany Čaputovej, pričom ju spacifikovala jej ochranka.

Atentát na Roberta Fica bol ojedinelým incidentom v tom zmysle, že išlo o útok na predsedu vlády. Nie však, pokiaľ ide o politické násilie vo všeobecnosti. Podľa projektu ACLED, ktorý združuje 200 analytikov a odborníkov mapujúcich politické násilie a nepokoje po celom svete, sú tieto už roky na vzostupe, pričom **zdokumentované sú prípady z Nemecka, Francúzska, Švédska či USA**, ktoré spôsobila krajná pravica aj krajná ľavica.

Vraždy politikov sú v **Európe 21. storočia relatívne zriedkavé**, ale dochádza k nim každých niekoľko rokov, pričom medzi najznámejšie patrí vražda srbského premiéra Zorana Đinđića v Belehrade v roku 2003 a britskej labouristickej poslankyne Jo Coxovej v roku 2016. Obe vraždy majú spoločné to, že sa odohrali v čase vysokej polarizácie a spalujúcich vášní – Đinđić bol zavraždený po príklone Srbska k Západu a silnej kampani proti organizovanému zločinu, Coxová tesne pred hlasovaním o vystúpení Veľkej Británie z Európskej únie, známym ako „Brexit“.

Náš tím analyzoval stav polarizácie na Slovensku, nálady verejnosti pred a po útoku a ponúka pohľad na niektoré hlavné naratívy, ktoré sa začali šíriť v médiách aj na sociálnych sieťach. V závere našej správy ponúkame odporúčania, ako pomôcť zvládnuť rastúcu polarizáciu, a niekoľko príkladov dobrej praxe po atentáte, ktoré sa osvedčili v iných európskych krajinách.

KAPITOLA 1: KOHÉZIA A POLARIZÁCIA NA SLOVENSKU ●

ČO JE POLARIZÁCIA A PREČO JE DÔLEŽITÁ ●

Sociálna polarizácia znamená rozdelenie spoločnosti na skupiny s protikladnými hodnotami a ideologickými postojmi. V spoločnostiach, ktoré tolerujú rôzne názory, je určitá úroveň polarizácie normálna. Ak však prekročí zdravú mieru, rozdielnosť sa mení na rozklad, a skupiny s odlišnými názormi sa menia na „kmene“, ktoré sa navzájom považujú za súperov s nezlučiteľnými cieľmi. Vysoká polarizácia začína vytvárať mentalitu „my verzus oni“, ktorá pestuje nepriateľstvo a podkopáva konštruktívny dialóg a spoluprácu.¹ Vysoká polarizácia okrem iného:

- **Narúša sociálnu kohéziu** tým, že vytvára prostredie vzájomnej nedôvery a podozrievavosti medzi skupinami, čím oslabuje pocit kolektívnej identity a komunitnej spolupatričnosti;²
- **Bráni kooperácii a hľadaniu kompromisu**, keďže polarizované skupiny majú tendenciu odmietať opačné názory ako nelegitímne, čo sťažuje zapojenie sa do rozumných diskusií a hľadanie vzájomne prijateľných riešení;³
- **Sťažuje dohodu o prioritách**, čo vedie k neschopnosti spoločnosti plánovať a realizovať dlhodobé kultúrne a hospodárske investície a zvládať krízy;⁴
- **Eskaluje konflikty** tým, že posilňuje skupinové identity a podporuje čiernobiele videnie sveta s mentalitou nulového súčtu (*ak vyhrajú oni, my prehráme a naopak*), ktorá zvyšuje pravdepodobnosť násilia alebo extrémizmu;⁵
- **Vedie k legislatívnej paralýze**, ak sa týka politických elít, ktoré sa stávajú neschopnými kompromisu, čo bráni efektívnemu riadeniu a tvorbe verejných politik;⁶
- **Podkopáva dôveru v demokratické procesy a inštitúcie**, pretože niektoré skupiny obyvateľstva ich považujú za neobjektívne a nelegitímne. To vytvára podmienky pre autoritárske tendencie politických elít.^{7, 8} To ale, paradoxne, môže robiť autoritárskych politikov atraktívnejšími cieľmi pre útok⁹ – čím mocnejší vládca, tým väčší dopad na štát bude mať jeho vražda;

1 Glasl, F. (1982). The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties. In: Bomers, G.B.J., Peterson, R.B. (Eds.) Conflict Management and Industrial Relations. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-1132-6_6

2 Delhey, J., Boehnke, K., Dragolov, G., Ignácz, Z. S., Larsen, M., Lorenz, J., & Koch, M. (2018). Social Cohesion and Its Correlates: A Comparison of Western and Asian Societies. *Comparative Sociology*, 17(3-4), 426-455. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341468>

3 Hrbková, L., Macek, J., & Macková, A. (2024). How Does the “Us” versus “Them” Polarization Work? Capturing Political Antagonism with the Political Antagonism Scale. *East European Politics and Societies*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/08883254231215513>

4 Kosnác, P., & Gloss, H. (2023) Trendy [ne]dôvery 2023. DEKK Inštitút: Bratislava. Pozri: <https://www.dekk.institute/wp-content/uploads/2023/09/dekk-report-trendy-nedovery-2023-web.pdf>

5 Piazza, J. A. (2023). Political Polarization and Political Violence. *Security Studies*, 32(3), 476–504. <https://doi.org/10.1080/09636412.2023.2225780>

6 McCoy, J., Somer, M. (2021). “Overcoming Polarization.” *Journal of Democracy*, 32, 6-21. Project MUSE. <https://doi.org/10.1353/jod.2021.0012>

7 McCoy, J., Rahman, T., & Somer, M. (2018). Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 16-42. <https://doi.org/10.1177/0002764218759576>

8 Svobík, M. (2019). “Polarization Versus Democracy”. *Journal of Democracy*, 30, (3) (July 2019). 20-32. Pozri: <https://www.journalof-democracy.org/articles/polarization-versus-democracy/>

9 Jones, B.F., Olken, B.A., (2009). Hit or Miss? The Effect of Assassinations on Institutions and War, *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1, 2, (July 2009), 55-87.

- **Negatívne dopadá na duševné zdravie populácie**, keďže život vo vysoko polarizovanom prostredí vedie k zvýšenému stresu, čo ovplyvňuje rozhodovacie procesy v mozgu jednotlivcov a následne celkové fungovanie spoločnosti;¹⁰
- **Poškodzuje vzťahy.** V horšom prípade vyslovene rozdeľuje rodiny. V lepšom prípade vedie k „zákazu“ diskutovať o politike a iných polarizujúcich témach doma alebo s priateľmi.¹¹ To sťažuje vytváranie hlbokých vzťahov, ktoré sa vytvárajú prostredníctvom hlbokých diskusií, a znižuje schopnosť konštruktívneho dialógu o emocionálne vypätých témach. Prispieva to aj k vytváraniu informačných bublín;
- **Zvyšuje odliv mozgov**, čím Slovensko prichádza o veľkú časť svojich mladých talentov. Mladí ľudia sú citliví na zlé vzťahy a zároveň sú oveľa mobilnejší, zvyčajne bez záväzkov, ako sú rodina, práca a hypotéka, ktoré majú tendenciu viazať ľudí na konkrétne miesto. Je pre nich jednoduchšie presťahovať sa niekam, kde sa cítia lepšie. Výsledkom sú okrem iného značné sociálne a hospodárske škody pre krajinu, strata budúcich spoločenských elít (mnohí z najtalentovanejších ľudí sa ľahšie usadia v zahraničí) a urýchlenie inverzie dôchodkovej pyramídy;¹²
- **Posilňuje antisystémové tendencie v spoločnosti**, motivuje vytváranie paralelných spoločností a alternatív k existujúcim štátnym službám a inštitúciám, ako sú vznik alternatívnych platidiel či alternatívnych bezpečnostných zložiek.
- **Znižuje dôveru.** Vysoká polarizácia posilňuje tribalizáciu, ktorá zas posilňuje korupciu a nepotizmus, keďže ľudia v prostredí nízkej dôvery majú tendenciu veriť iba svojim najbližším. To ale oslabuje štátne inštitúcie, a následne spoločnosť ako celok.¹³

10 Nayak, S., Fraser, T., Panagopoulos, C., Aldrich, D. P., Kim, D., (2021)

Is divisive politics making Americans sick? Associations of perceived partisan polarization with physical and mental health outcomes among adults in the United States. *Social Science & Medicine*, 284, Pozri: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.113976>.

11 Kosnáč, P., & Gloss, H. (2024) *[Anti]systém na Slovensku*. DEKK Inštitút. Pozri: <https://www.dekk.institute/wp-content/uploads/2024/02/antisystem-na-slovensku-2023.pdf>

12 Magnet pre talent, VAIA (2023), See: https://vaia.gov.sk/wp-content/uploads/2023/09/white_paper_1_magnet_pre_talent_online.pdf

13 Brown, D., & Michael, T. & Whitford, A. (2006). Political Polarization as a Constraint on Government: Evidence from Corruption. *World Development*, 39. 10.2139/ssrn.782845.

CYKLUS POLARIZÁCIE ●

Polarizácia je komplexný proces, ktorý je formovaný rôznymi biologickými a psychologickými faktormi (genetika, neurológia, osobnosť atď.), ako aj kontextovými faktormi na rôznych úrovniach (osobný život, rodina, komunita, globálne trendy atď.). Je takmer nemožné definovať príčinné súvislosti a rovnováhu medzi týmito faktormi v konkrétnych prípadoch polarizácie. Je však možné identifikovať niektoré opakujúce sa mentálne a behaviorálne vzorce, ktoré sú prítomné takmer vo všetkých prípadoch. Na základe skúseností z depolarizačných projektov v zahraničí¹⁴ a vlastnej terénnej výskumnej praxe navrhujeme nasledujúci päťstupňový model cyklu polarizácie:

Fáza 1: Zjednodušenie reality. Ľudia prijímajú pohodlné a zdanlivo neškodné myšlienkové skratky, ktoré karikujú motiváciu a konanie iných ľudí.

Fáza 2: Znevažujúce označovanie iných. Ľudia sú označovaní negatívnymi skupinovými nálepkami, ako napríklad, „lúza“, „slniečkari“, „fašisti“ alebo „sorošovci“. Mentálna práca vyžadovaná na posúdenie konania alebo argumentov jednotlivca je tak vnímaná ako nepotrebná, pretože „presne vieme, o čo ide celej skupine“. Takto vzniká karikatúra (inej) skupiny, ktorá odstraňuje potrebu a ochotu človeka počúvať ich argumenty, nielen ešte snažiť sa ich pochopiť.

Fáza 3: Morálna nadradenosť. Keď nesúhlas s inými názormi získa morálny rozmer s tým, že nerozlišujeme medzi názorom a jednotlivcom, protivník už nie je jednoducho iný – je zlý. A so zlom sa nevyjednáva. Treba ho poraziť alebo dokonca úplne zničiť.

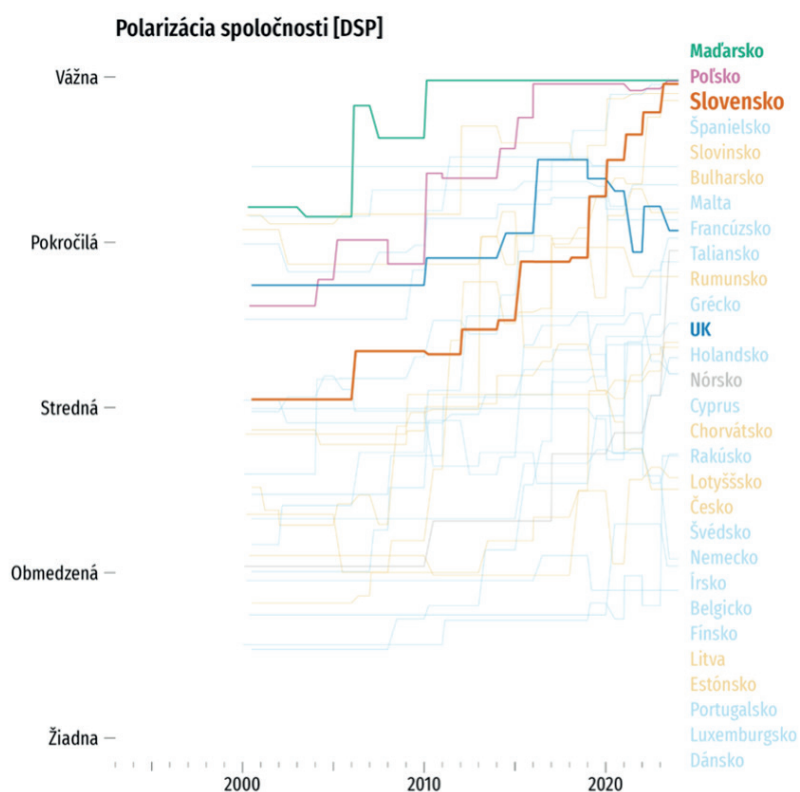
Fáza 4: Polarizácia, resp. fragmentácia (ak existujú viac ako dva tábory) spoločnosti. Na okrajoch názorovej polarizácie vznikajú skupiny, ktoré nadobúdajú „kmeňovú“ mentalitu. V tomto štádiu sa posilňuje skupinová identita na úkor spájajúcej, tzv. zastrešujúcej identity. V praxi to znamená, že pre človeka môže byť dôležitejšie byť „národovcom“ alebo „liberálom“ ako Slovákom. To oslabuje občiansku identitu a sociálnu súdržnosť na Slovensku.

Fáza 5: “Zakopávanie sa” (angl. *entrenchment*). Ľudia sa stávajú ochotnejšími bojovať a vylučovať tých, ktorých už v predošlých fázach karikovali, onálepkovali, morálne odsúdili a odpojili od spoločnej identity (t.j. „oni“ už nie sú súčasťou „nás“). Počas zakopávania sa nastupuje volanie po ideologickej čistote prostredia. Ľudia prestávajú byť ochotní pracovať na tom istom pracovisku alebo ísť na rande s osobami s odlišným presvedčením. Toto je najnebezpečnejšia fáza cyklu polarizácie, často posledná fáza pred tým, ako sa násilie začne považovať za legitímne riešenie politických problémov – a rôzni aktéri sa môžu začať pripravovať na jeho použitie, alebo naopak, obranu pred ním.

¹⁴ *European Forum for Urban Security* (2021) *Polarisation and Cohesion*, BRIDGE - Understanding and addressing polarization at the local level. Pozri: https://issuu.com/efus/docs/publication_bridge_en_pages/s/13483564

STAV POLARIZÁCIE NA SLOVENSKU

Slovensko patrilo medzi mierne polarizované krajiny už v roku 2000, keď projekt V-DEM začal merať sociálnu polarizáciu v Európe (viď graf nižšie). Odvtedy polarizácia na Slovensku stagnovala alebo mierne rástla, s takmer zanedbateľnými výnimkami v rokoch 2010 až 2012.¹⁵ Najostrejší nárast spoločenskej polarizácie v priebehu jedného roka bol zaznamenaný v r. 2006, 2015 a 2019.

Graf 1: Prehľad vývoja polarizácie slovenskej spoločnosti v rokoch 2000 – 2023¹⁶

Najstrmší dlhodobý rast polarizácie zaznamenávame v rokoch 2019 až 2023. Za tento prudký nárast je nepochybne čiastočne zodpovedná pandémia COVID; mnohí ľudia veľmi ťažko znášali zásahy štátu do svojho súkromia, obmedzovanie občianskych slobôd a nárast cenzúry na internete. Väčšina ľudí v krajine ani netušila, že štát má takéto (mimoriadne) právomoci. Bol to pre nich šok, ktorý výrazne znížil ich pocit bezpečia a kontroly nad ich životmi. Klesla aj dôvera v štátne inštitúcie ako také a dôvera v slovenskú vládu bola nameraná na historickom minime (14 %, počas vlády Eduarda Hegera).¹⁷

¹⁵ Varieties of Democracy Project, V-Dem Institute, Department of Political Science, University of Gothenburg, Sweden. <https://www.v-dem.net/about/v-dem-project/>

¹⁶ Juraj Medzihorský, Varieties of Democracy Project; preklad do slovenského jazyka Denník N

¹⁷ Kosnáč P., Gloss H., Súdržnosť na Slovensku: Čo drží krajinu pokope a na čom sa rozpadá?, DEKK Inštitút, 2023, p. 322

Nevieme presne, aké faktory sú zodpovedné za spoločenskú polarizáciu, a ich vplyv sa v jednotlivých krajinách líši, ale výskumy ukazujú, že vládnuce elity majú veľký vplyv na polarizáciu krajiny¹⁸ a z ich politického postavenia vyplýva aj najväčší podiel zodpovednosti, keďže majú zvyčajne najväčšiu moc a najväčší mediálny priestor.

Polarizáciu posilňujú aj ďalšie faktory a spoločenské trendy. Nasledujúci zoznam je zostavený na základe výskumov a názorov odborníkov z oblasti sociálnej kohézie, spoločenskej polarizácie a kolektívnej identity. K týmto faktorom patria:

Rastúci záujem o radikálne riešenia.

Znižuje sa počet Slovákov, ktorí veria, že spoločenskú zmenu možno dosiahnuť reformami a kompromismi, a zvyšuje sa podiel obyvateľov presvedčených, že na dosiahnutie želanej zmeny sú potrebné radikálne riešenia. Toto presvedčenie sa za posledných 25 rokov zvýšilo 9-násobne; z 2,8 % obyvateľov v roku 1998 na 25,7 % v roku 2023.^{19 20} Ide o alarmujúci nárast nedôvery v schopnosť politického zriadenia riešiť problémy spoločnosti.

Reakcia na politickú krízu.

S vnímanou efektívnosťou vlády súvisí aj vnímaná efektívnosť zvládania rôznych kríz v posledných rokoch. Slovenské politické elity ani slovenskí občania nie sú zodpovední za migračnú vlnu v rokoch 2015 – 2016, pandémiu COVID-19, vojnu na Ukrajine spojenú s utečeneckou vlnou na jar 2022 či krízu životných nákladov. Politizácia týchto tém a neschopnosť dohodnúť sa na ich zvládaní sú však až do týchto dní zdrojom spoločenského a politického napätia. Zároveň z verejnej sféry neustúpili dlhodobé zdroje polarizácie a kultúrnych vojen, ako sú napríklad otázky bioetiky, ktoré spoločenské napätie stupňujú.²¹

Polarizácia elít a vyprázdnenie umierneného centra.

Viacere štúdie poukazujú na vyprázdňovanie umierneného politického streda a posilňovanie okrajových skupín na ľavej aj pravej strane politického spektra.^{22 23} Stručné zhrnutie tohto efektu poskytuje poskytuje Carnegieho správa: „*Strany a kandidáti sa domnievajú, že polarizujúcejší kandidáti majú väčšiu šancu vyhrať voľby. Môže ísť o sebanapĺňajúce sa proroctvo: voliči vystavení polarizujúcejšej rétorike lídrov, ktorí zdieľajú ich stranícku identitu, pravdepodobne zmenia svoje preferencie na základe pochopenia toho, čomu ich skupina verí a čo normalizovala – najmä medzi kmeňovými voličmi, ktorých identita je najviac spätá s ich stranou.*“²⁴

18 Santoro, L. R., Assaf, E., Bond, R. M., Cranmer, S. J., Kaizar, E. E., & Sivakoff, D. J. (2021) Exploring the direct and indirect effects of elite influence on public opinion. *PLoS One*, (Nov 19), 16(11).

19 Inglehart, R., Haerpfer, C., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E. & Puranen, B. (Eds.). 2022. *World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile*. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat. Dataset Version 3.0.0. doi:10.14281/18241.17

20 Kosnáč, P., & Gloss, H. (2024) [Anti]systém na Slovensku. DEKK Inštitút. Pozri: <https://www.dekk.institute/wp-content/uploads/2024/02/antisystem-na-slovensku-2023.pdf>

21 Lutherová, S. & Volanská, L. (2023) Families in Times of Crisis: Narratives of Family and Care during the COVID-19 Pandemic in Slovakia, *East European Politics and Societies*. Pozri: <https://doi.org/10.1177/08883254231182996>

22 Carmines, E. G., Ensley, M.J., Wagner, M.W. (23 October 2012). "Who Fits the Left-Right Divide? Partisan Polarization in the American Electorate". *American Behavioral Scientist*. 56(12), 1631–1653.

23 Hahm, H., Hilpert, D., König, T. (7 November 2022). "Divided by Europe: affective polarisation in the context of European elections". *West European Politics*, 46(4), 705–731.

24 Kleinfeld, R. (2023) Polarization, Democracy, and Political Violence in the United States: What the Research Says. Working paper, Carnegie Endowment for International Peace.

To sťažuje vytváranie stabilných koalícií, zvyšuje riziko radikálnych verejných politík a ďalej znižuje dôveru v politický systém. Znižuje to aj možnosť umierneného voliča vybrať si umierneného kandidáta – keďže do politiky je ochotných vstúpiť menej umiernených ľudí a tých, ktorí do nej vstúpia, je jednoducho menej, pretože politické strany si myslia, že umiernenosť im nepomôže vyhrať voľby.

Inými slovami, pokušenie politických elít nesnažiť sa polarizáciu tmiť, ale využiť ju na presadzovanie svojej agendy je veľké. A rovnaké pokušenie sa vzťahuje aj na ďalších aktérov, ktorí sú súčasťou verejného života – vrátane médií alebo verejných intelektuálov.

Príťažlivosť polarizujúcich lídrov.

Polarizujúci lídri apelujú na naše základné evolučné inštinkty. Vystupujú veľmi sebavedomo, o svojich tvrdeniach sú presvedčení, a keďže zvyčajne nemusia veľmi nuansovať realitu a používajú oveľa viac čiernobielej rétoriky, ich posolstvo sa zdá byť jasnejšie.²⁵ A jasnejšie posolstvo sa zdá byť pravdivejšie, zatiaľ čo zložité a nuansované posolstvá spôsobujú zmätok. To má silný účinok, najmä v časoch neistoty.²⁶ To znamená aj v našich časoch. Platí to pre lídrov v politike, ale aj inde – od biznisu a médií až po občiansku spoločnosť a cirkvi.

Geopolitická identita.

Geopolitická identita Slovákov je najmenej ucelená zo všetkých postkomunistických krajín, možno s výnimkou Bulharska. Napriek členstvu v západných medzinárodných inštitúciách ako je Európska únia a NATO, máme najsilnejšiu nostalgiu za socializmom z celej V4, ktorá sa blíži dvom tretinám populácie. Na rozdiel od Poliakov, Čechov a dokonca aj Maďarov, ktorí sú skeptickí voči západným krajinám aj medzinárodným inštitúciám, sme jediní vo V4, kto má väčšie množstvo populácie, ktoré vníma Východ a Rusko ako reálnu geopolitickú alternatívu. Kým v ostatných krajinách V4 je Rusko alternatívou pre 1-2% populácie, na Slovensku to bolo v r. 2021 11 %²⁷, a dnes až 19 % populácie.²⁸ K prozápadnej orientácii sa hlási iba tretina slovenskej populácie, pričom väčšina sa vidí niekde "medzi".²⁹ Chýbajúca zhoda na geopolitickej orientácii spoločnosti tak komplikuje zhodu na spoločných prioritách a nachádzanie spoločnej vízie pre krajinu.

Ochota brániť krajinu.

Ochota brániť krajinu je jedným z klasických ukazovateľov spoločenskej kohézie. Táto ochota má na Slovensku dlhodobý klesajúci trend. V rôznych prieskumoch sa táto ochota pohybuje medzi **20 – 30%**. Pre porovnanie, v Maďarsku je okolo 50%, v Poľsku okolo 70%, a vo Fínsku vyše 80%.^{30 31}

25 Petersen, M.B. et al. (2022) The Evolutionary Psychology of Conflict and the Functions of Falsehood. See: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197578384.003.0007>.

26 McAdams, D.P. (2017) The Appeal of the Primal Leader: Human Evolution and Donald J. Trump. *Journal of Evolutionary Studies in Imaginative Culture*, Vol.1, no.2. <https://doi.org/10.26613/esic.1.2.45>.

27 Globsec Trends 2021, Pozri: https://www.globsec.org/sites/default/files/2021-06/GLOBSEC-Trends-2021_final.pdf

28 Kosnáč, P., Gloss, H. (2024) [Anti]system na Slovensku. DEKK Institute. Pozri: <https://www.dekk.institute/wp-content/uploads/2024/02/antisystem-na-slovensku-2023.pdf>

29 Ibid.

30 Presl D. (2024). *Fostering a 'Will to Fight' Has to be NATO's Next Priority*, Pozri: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/fostering-will-fight-has-be-natos-next-priority>

31 Inglehart, R., Haerpfer, C., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano, J., Lagos, M., Norris, P., Ponarin, E. & Puranen, B. (Eds.). 2022. *World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile*. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. Dataset Version 3.0.0. doi:10.14281/18241.17

Toto číslo sa ešte zníži, ak sa táto ochota rozdelí na konkrétne činnosti, pričom ochota použiť zbraň je zvyčajne o polovicu nižšia ako všeobecná ochota. V prípade konvenčnej vojny, podobnej tej na Ukrajine, v ktorej by sa Slovensko bolo nútené brániť týždne, mesiace či dlhšie, by teda Slovensko malo vážny problém s ľudskými zdrojmi.

Historická pamäť.

Túto polarizáciu je ťažké znížiť aj kvôli ťažkostiam s konsolidáciou historickej pamäte obyvateľstva po búrlivom 20. storočí. Krajiny ako Nemecko si na tom dávajú obzvlášť záležať, pretože si uvedomujú, že sociálna súdržnosť si vyžaduje aspoň malý spoločný menovateľ na vytvorenie kolektívnej identity.³² A ten sa zvykne aspoň čiastočne opierať o spoločnú históriu. Slovensko tento aspekt zjavne zanedbalo, a teraz žne následky. Situácii nepomáha, že štát síce financuje tri inštitúcie pracujúce s historickou pamäťou (Historický ústav SAV, Ústav pamäti národa a Maticu slovenskú), ktoré sú ale neraz v priamej opozícii aj v interpretácií základných historických faktov. Situáciu ilustruje fakt, že všetky existujúce inštitúcie boli schopné riešiť citlivé historické momenty Slovenska - ako napr. obdobie Slovenského štátu - na spoločnej odbornej konferencii naposledy v r. 1992.³³

Dezinformácie.

Nezanedbateľné, ale ťažko kvantifikovateľné škody spôsobuje šírenie dezinformácií na sociálnych sieťach, z toho minimálne časť je spôsobovaná [informačnými operáciami Ruskej federácie v ostatných rokoch](#). Neschopnosť zhodnúť sa niekedy aj na základnej realite (existuje pandémia COVID, alebo nie?) je pre ľudský mozog masívnym chronickým stresorom, ktorý živí polarizáciu a zvyšuje spoločenské pnutie.

Sociálne médiá.

[Odborný konsenzus tvrdí](#), že sociálne médiá nie sú hlavným zdrojom polarizácie, ale uľahčujú a posilňujú ju. Dôvody sú rôzne, od beztrastnosti poskytovanej anonymitou, kedy sa ľudia správajú horšie, ako by sa správali za normálnych okolností, po umožňovanie konfrontácie s výrazne odlišnými ľuďmi, ktorých by v reálnom živote nikdy nestretli (rozmanitosť nie je nutne obohacujúca pre každého). Ale najškodlivejšou vlastnosťou sociálnych médií sú algoritmy, ktoré maximalizujú zapojenie používateľov, keďže to zvyčajne dokážu vďaka šíreniu šokujúceho, pohoršujúceho alebo provokačného obsahu.³⁴

32 Larsen, C.A. (2014) Social cohesion: Definition, measurement and developments. Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet, 4.

33 Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu (1992) Zborník materiálov z vedeckého sympózia, Častá-Papiernička, 5.-7. máj 1992. Slovak Academic Press v spolupráci so Slovenskou národnou radou a Slovenským inštitútom v Ríme.

34 Barrett, P.M., Hendrix, J., Sims, J. G. (2021). Fueling the Fire: How Social Media Intensifies U.S. Political Polarization And What Can Be Done About It. New York University, Stern School of Business.

NÁLADY VEREJNOSTI PRED A PO ÚTOKU

Krátko po pokuse o atentát na premiéra Roberta Fica zverejnila spoločnosť ELV.ai, ktorá na Slovensku pôsobí v oblasti moderovania online obsahu a ktorá moderuje značnú časť sociálnych médií, médií a blogov v regióne strednej a východnej Európy, údaje týkajúce sa charakteru zmien nálad v mesiacoch pred pokusom o atentát a v hodinách po ňom, pričom sa zamerala na moderovaný obsah, ktorý bol považovaný za potenciálne toxický.³⁵ To poskytuje jedinečný pohľad na povahu verejného diskurzu v súvislosti s touto udalosťou, pretože zahŕňa údaje, ktoré boli v skutočnosti moderované, napriek tomu, že väčšina obsahu zostala online; doterajšie štúdie analýzy obsahu sociálnych médií v súvislosti s národnou krízou sa spoliehajú výlučne na nemoderovaný obsah, ktorý je stále online.

Dáta od ELV.ai nám poslúžili na porovnanie spoločenskej atmosféry v čase útoku na premiéra Fica s útokom strelca na Karlovej univerzite v Prahe z decembra 2023. Výsledky ukázali, že v oboch prípadoch stúpila vo verejnom priestore emócia hnevu, ale hnev v súvislosti s pokusom o atentát na Roberta Fica bol v porovnaní so strelbou v Prahe výrazne vyšší. Okrem toho sa v oboch prípadoch zvýšila aj neistota a úzkosť. Avšak zatiaľ čo v dátach zo strelby v Prahe sa u verejnosti zvýšili aj emócie smútku a vrelosti³⁶, dáta reflektujúce pokus o atentát na predsedu vlády ukázali výrazný pokles smútku a vrelosti (pozitívna emócia spojená láskavosťou, priateľským postojom a náklonnosťou). Tento ukazovateľ je neočakávaný pre akúkoľvek streleckú udalosť, najmä počas prvých 48 hodín, keď nebolo jasné, či premiér Fico pokus o atentát prežije. Pre podobné udalosti je naopak typické zvýšenie smútku a vrelosti. Tento obrat emocionálnych reakcií naznačuje, že zatiaľ čo strelba v Prahe bola vo všeobecnosti vnímaná ako tragédia hodná empatie, v prípade pokusu o atentát na premiéra to tak nebolo. Naopak, smútok klesol a rovnako tak aj vŕcnosť, čo naznačuje, že celková spoločenská atmosféra sa posunula smerom k väčšiemu hnevu a úzkosti a menšiemu smútku a vŕcnosti. To však neznamená, že by spoločnosť prežívala radosť; podobne ako v českom prípade, aj emócia radosti výrazne klesla. Napriek tomu môžu mať rôzne segmenty sociálnych médií unikátne reakcie, ktoré určujú celkové trendy týchto emocionálnych reakcií.³⁷

Graf 2: Prehľad celkových reakcií užívateľov sociálnych médií na strelca z Prahy 2023 (vľavo) a pokus o atentát na premiéra Fica (vpravo).

35 To neznamená, že bol obsah moderovaný alebo cenzurovaný. ELV.ai tvrdí, že v väčšina obsahu označeného na moderovanie bola po preskúmaní ponechaná online. Viz: [Forbes](#)

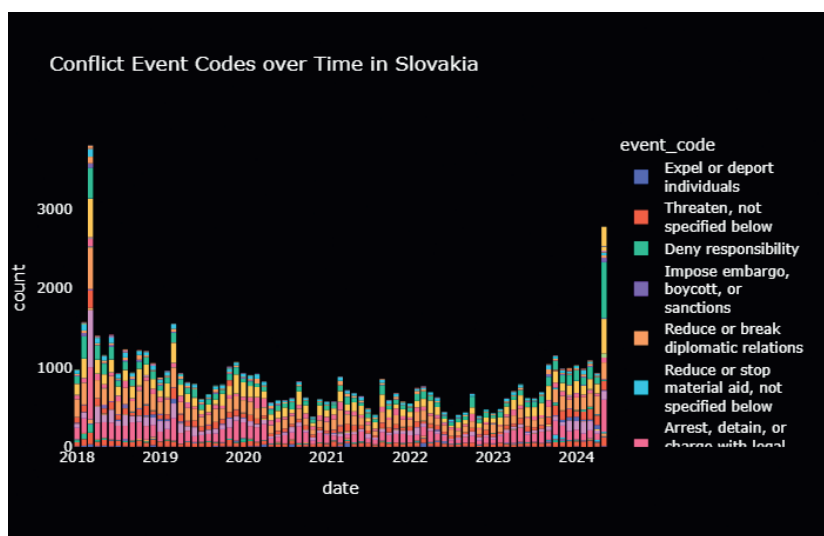
36 Kategória "warmth" v rámci analytického nástroja ARES, preložená ako "vŕcnosť". Jedná sa o pozitívnu emóciu, ktorá má blízko k základnej emócií priateľskosti v rámci modelu Big-5 využívaného psychológmi osobnosti.

37 Autori si uvedomujú, že porovnanie útokov na vysokoškolských študentov v Českej republike má iný kultúrny a spoločenský kontext ako útok na kontroverznú politickú osobnosť na Slovensku. Tento prípad používame na zdôraznenie rozdielov medzi náladami počas dvoch národných kríz, ktoré sa stali v rýchlom slede za sebou v kultúrno príbuznom geopolitickom priestore, nie na to, aby sme naznačili, že ide o rovnaký typ krízy.

ATMOSFÉRA V MÉDIÁCH

Počas uplynulého týždňa sme pomocou analytického nástroja ARES³⁸ monitorovali a analyzovali rétoriku a nálady vyjadrované rôznymi politickými skupinami na Slovensku, čo nám pomohlo identifikovať faktory, ktoré prispievajú k sociálnej súdržnosti alebo polarizácii. Skúmaním týchto digitálnych stôp ARES poskytuje diferencované pochopenie emocionálnych a kognitívnych základov verejného diskurzu. Tento prístup je mimoriadne cenný, pretože pomáha odhaliť základné sociálne napätie a potenciálne cesty na podporu dialógu a zníženie konfliktov. Tieto poznatky môžu pomôcť posilniť sociálnu stabilitu a súdržnosť na Slovensku v týchto turbulentných časoch. Údaje pre nasledujúce grafy pochádzajú z platformy ARES spoločnosti CulturePulse, ktorá monitoruje globálne médiá takmer v reálnom čase a obsahuje údaje k 19. máju. Dáta zobrazené v nasledujúcich grafoch pochádzajú z platformy ARES spoločnosti CulturePulse, ktorá monitoruje globálne médiá v takmer reálnom čase a obsahuje údaje do 19. mája 2024 (vrátane).³⁹

Z analýzy médií na Slovensku vidíme výrazné zvýšenie počtu udalostí, ktoré indikujú alebo opisujú konflikt alebo smerujú ku konfliktu. Nedochoádza však k výraznému nárastu udalostí, ktoré indikujú a opisujú spoluprácu alebo kroky smerujúce k mieru; namiesto toho sa atmosféra v priebehu mája pohybuje v rámci trendu posledných mesiacov. Grafy pre všetky štyri typy udalostí sú uvedené nižšie.

Graf 3: Počet udalostí v médiách, ktoré indikujú alebo opisujú konflikt.

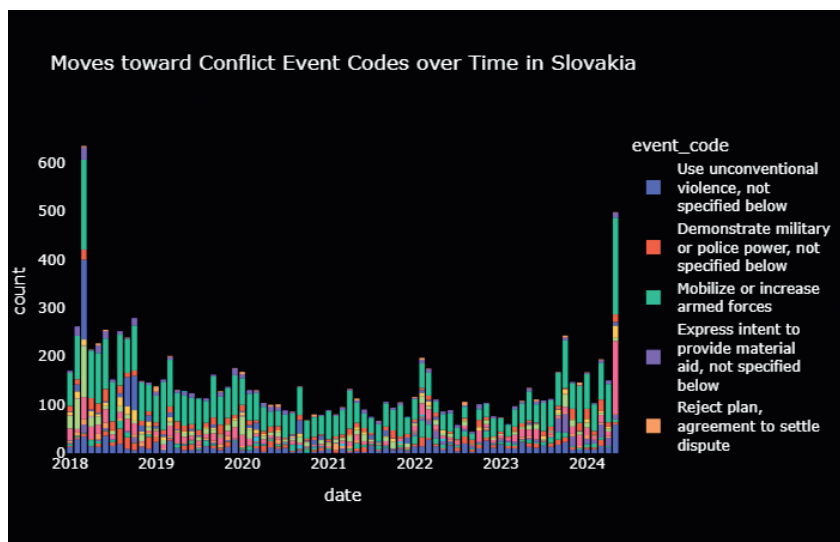
Konfliktné udalosti

Ako je vidieť na grafe nižšie, rôzne typy konfliktných udalostí sú na Slovensku najvyššie od vraždy Jána Kuciaka a Martyiny Kušnírovej v roku 2018. Ešte nie sme ani na konci mája a pokus o atentát na premiéra Fica je na najlepšej ceste predbehnúť objem konfliktu okolo dvojnásobnej vraždy v roku 2018.

Dve najčastejšie témy súvisiace s konfliktom sú kritika a odsudzovanie v súvislosti s touto udalosťou. Hoci sa to môže v priebehu mesiaca zmeniť, kľúčové konfliktné témy Kuciakovej vraždy v roku 2018 súviseli s diskusiami o zatýkaní, ako aj s demonštráciami a zhromaždeniami.

38 ARES je platforma vyvinutá spoločnosťou CulturePulse, ktorá využíva pokročilú umelú inteligenciu a analýzu údajov na poskytovanie informácií o spoločensko-politickom dianí v reálnom čase, pričom využíva kombináciu strojového učenia a [multiagentnej umelej inteligencie](#) na analýzu obrovského množstva dát z online médií a sociálnych sietí. Ak nie je uvedené inak, pri prístupe k online médiám sa spolieha na Google GDELT databázu.

39 Dáta sú agregované na mesačnej báze, t.j. „mesačný priemer“ sa počíta od 1. do 15. mája 2024 pre súbor dát od spoločnosti ELV.ai a od 1. do 19. mája 2024 pre dáta využité systémom ARES.

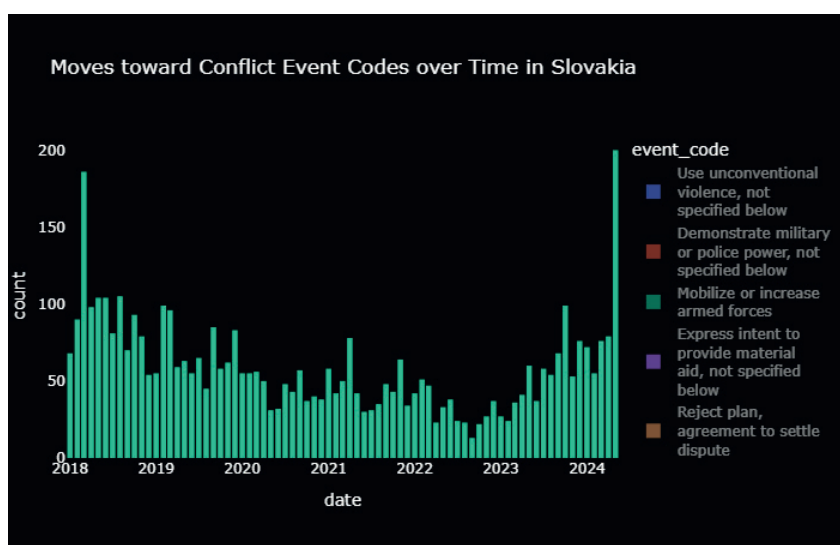

Graf 4: Počet udalostí smerujúcich ku konfliktu v médiách na Slovensku.

Udalosti smerujúce ku konfliktu

Dve najčastejšie témy medzi udalosťami, ktoré „smerujú ku konfliktu“ alebo naznačujú negatívne vplyvy, ktoré môžu spôsobiť ďalší konflikt súvisiaci s pokusom o atentát na Fica, sú: (1) pesimistické komentáre, ktoré predpokladajú potenciálne negatívne dôsledky, ako je jeho možná smrť alebo eskalácia napätia a násilia, a (2) hrozby silou. Na porovnanie, v roku 2018 sa dve najčastejšie témy týkali vyslovovania pesimistických komentárov a diskusií o násilných represióch (pravdepodobne v dôsledku povahy samotnej vraždy Kuciaka).

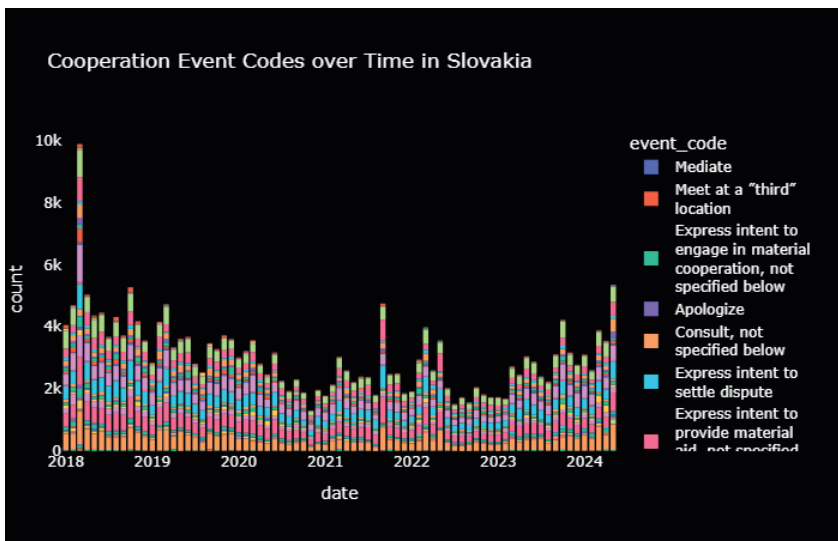
Treba však poznamenať, že v roku 2018 aj 2024 (zatiaľ) v médiách dominovala téma pesimistických komentárov. V skutočnosti ide o najdominantnejší mediálny naratív za posledných niekoľko rokov. Ak zoberieme do úvahy len správy s pesimistickými komentármi (pozri Graf 5), vidíme, že ich počet sa zvyšuje v období pred vraždou Kuciaka aj pokusom o atentát. Za povšimnutie taktiež stojí, že po vražde Kuciaka nastáva obdobie ochladenia, ktoré pravdepodobne nastane vo zvyšku roka 2024, ak nedôjde k ďalšej eskalácii.

Graf 5: Výskyt pesimistických komentárov v médiách na Slovensku

Udalosti spolupráce

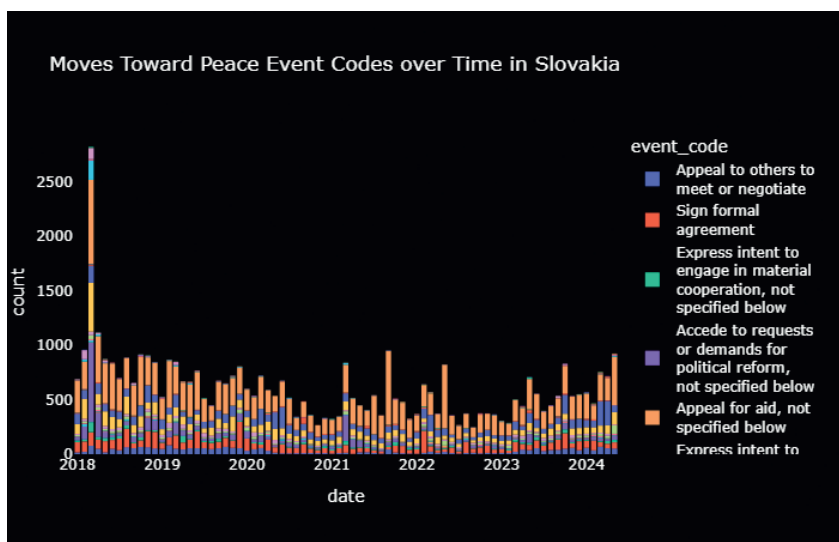
Okrem toho nástroj ARES sleduje aj udalosti, ktoré naznačujú spoluprácu medzi dvoma alebo viacerými stranami. Spoločné témy spolupráce v súvislosti s pokusom o atentát sa väčšinou týkajú konzultácií, diskusií o návštevách a výziev alebo žiadostí o rokovanie. Stojí za zmienku, že variabilita udalostí sa menej koncentruje medzi niekoľko potenciálnych akcií ako udalosti konfliktu, skôr sa zaznamenáva viac druhov udalostí. Inými slovami, zámer spolupracovať je jasný, ale prostriedky, ktorými by sa spolupráca mohla dosiahnuť, nie sú také jasné, keďže sa vyskytuje veľa udalostí naraz. Na porovnanie, signály o spolupráci okolo vraždy Kuciaka v roku 2018 sa zameriavali na podávanie výziev a žiadostí, ako aj na konzultácie. To naznačuje, že okolo reakcie na Kuciakovu vraždu panovala väčšia zhoda ako v prípade pokusu o vraždu premiéra - čo ešte viac dokazuje polarizujúci charakter tejto udalosti.

Graf 6: Počet udalostí spolupráce v médiách na Slovensku

Udalosti smerujúce k mieru

Pokiaľ ide o kroky smerom k mieru (v slovenskom kontexte k upokojeniu situácie), je ešte príliš skoro na to, aby sa dalo povedať, aké spoločné témy sa objavujú v reakcii na pokus o atentát. V súčasnosti v tejto kategórii správ v poslednom čase dominujú vyjadrenia záujmu o stretnutie alebo rokovania. V krajine sa stále diskutuje o samotnej udalosti a podrobnostiach, ktoré ju sprevádzali, a nie je možné ľahko rozoznať jasné signály smerujúce k mieru. V týždňoch po Kuciakovej vražde dominovali požiadavky na politické reformy, po ktorých nasledovali vyjadrenia o stretnutí a rokovaniach.

Graf 7: Počet udalostí smerujúcich k mieru v médiách na Slovensku.

KAPITOLA 2: KTO „VLASTNÍ“ ATENTÁTIKA? ●

Po nedávnom pokuse o atentát na slovenského premiéra Roberta Fica sa v médiách a najmä na sociálnych sieťach „zrazili“ dva protichodné naratívy. Na jednej strane stáli tí, ktorí tvrdili, že atentátnikom bol frustrovaný „zradikalizovaný liberálny progresívec“. Na druhej strane boli tí, ktorí tvrdili, že bol krajne „pravicovým xenofóbnym nacionalistom“. Táto polarizovaná snaha prinútiť ideologických oponentov, aby si atentátnika „privlastnili“, vyvolala zmätok v diskusiách medzi novinármi, politikmi aj verejnosťou.

Ukázalo sa, že táto „hra na obviňovanie“ bola do veľkej miery vedená skôr ideologickými predsudkami než vecnými analýzami, čo zintenzívnilo polarizáciu (pozri kapitolu 1) a sťažilo zvládnutie krízy. Skutočnosť je taká, že presvedčenie atentátnika bolo komplexné a vyvíjalo sa v priebehu času.

Radikálny liberálno-progresívny naratív podporovalo niekoľko faktorov. Tento naratív šířili komentáre na platformách ako Facebook a Telegram, ako aj webové alternatívne médiá ako „Hlavné správy“, „E-report“ a „Info Vojna“. Tvrdili, že Cintulov čin bol **politicky motivovaný** opozičnými stranami, konkrétne **napojenými** na stranu Progresívne Slovensko (PS) alebo napojenými na sieť Georgea Sorosa. Podobne tento naratív šířili aj niektoré zahraničné alternatívne médiá, napríklad **rakúsky AUF 1**. Okrem toho bol Cintula členom literárneho klubu Dúha a niektorí sa mylne domnievali, že táto organizácia je spojená s komunitou LGBTQ. Niektorí politici a médiá naznačovali, že pokus o atentát súvisel s jeho podporou myšlienok, ktoré zdieľala opozícia a médiá, ktoré boli veľmi kritické voči súčasnej vláde. To podporilo naratív, že útočník bol volič opozície, pravdepodobne liberálny progresívec. Ďalej to podporili tvrdenia, že Cintula sa zúčastňoval na protestoch organizovaných opozíciou. Niektoré zdroje zdieľali aj fotografiu, na ktorej je Cintula údajne s novinárom Martinom M. Šimečkom, otcom lídra PS Michala Šimečka. Fotografia bola z krstu Cintulovej knihy, avšak **podľa** Demagog.sk na snímke v skutočnosti nebol Martin Šimečka. Ďalšia teória, **ktorá sa šířila** na sociálnych sieťach, bola, že za atentátom bola propaganda PS, pretože podobnú cieľenú nenávisť bolo vidno v statuse bývalého študenta Bilingválneho gymnázia C. S. Lewisa v Bratislave, ktorého už bývalým riaditeľom je Dušan Jaura. Dušan Jaura je manželom podpredsedníčky PS Zory Jaurovej, čo živilo túto teóriu.

Na druhej strane, krajne pravícový, protirómsky nacionalistický naratív sa odvolával na niekoľko ďalších faktorov. Cintula napísal v roku 2015 knihu *Efata: O Cigánoch a Rómoch*, ktorá obsahovala hanlivé poznámky o rómskej komunite. Okrem toho **v jednej zo svojich kníh** spomína činy rasovo motivovaných **vrahov**, ktorí sa zameriavali na Rómov, ako napríklad Ľubomír Harman, ktorý na sídlisku v Devínskej Novej Vsi zabil svojich susedov a potom strieľal do okoloidúcich, a **Milana Juhásza**, ktorý vraždil v Hurbanove. Konkrétne píše: „*Podľa neoficiálnej sociologickej štúdie z roku 2002 je každý dvadsiaty tretí z nás potenciálny Juhász, každý tridsiaty tretí Harman; nebezpečenstvo konania iskrí v napätí, je živé, lebo to, čo všetci prežívame, je nespravodlivé. Živelný rast parazitnej vrstvy treba zastaviť.*“ Po druhé, existovali vizuálne **dôkazy** o jeho minulých interakciách s kontroverznou polovojenskou organizáciou *Slovenskí branci*. Bol tiež členom Spolku slovenských spisovateľov, ktorý má povesť inštitúcie združujúcej nacionalisticky zmýšľajúcich autorov. Ako môžeme vidieť **aj vo vyhlásení** od Spolku po atentáte, organizácia tvrdí, že: *“V tomto kontexte sú spolupáchateľom a vinníkom všetky liberálne médiá, ktoré občanov nepriamo navádzajú na takéto skratové konanie.”* **Člen správnej rady Spolku**, ktorý je zároveň poslancom NR SR za Slovenskú národnú stranu (SNS), Roman Michelko,

v tomto volebnom období [navrhol](#) niekoľko noviel zákonov, ktoré podľa kritikov smerujú k obmedzeniu slobody médií a ovládnutiu kultúry na Slovensku. SNS tvrdí, že prinášajú väčšiu verejnoprávnosť a vyvažujú rozsiahle liberálne tendencie v týchto inštitúciách. Spolok slovenských spisovateľov tieto legislatívne iniciatívy [verejne](#) podporil.

Obe interpretácie používajú fakty na podporu svojich argumentov selektívne a ignorujú komplexnosť Cintulových názorov a činov. Jeho názory boli rozmanité a niekedy protichodné. Napriek hanlivým komentárom v knihe *Efata* viackrát chválil rómsku inteligenciu a rómske ženy. Obdivoval Slovenských brancov, no založil *Hnutie proti násiliu*. Zúčastňoval sa na opozičných protestoch, ale kritizoval niektorých opozičných lídrov. Tieto rozpory ukazujú, že jednoduché kategorizácie sú nedostatočné. Avšak záplava informácií na sociálnych sieťach spolu s už existujúcou polarizovanou politickou atmosférou na Slovensku viedla k rýchlym a často zaujatým záverom. Verejnosť mala silný dopyt po vysvetleniach, ale od štátnych orgánov sa v prvých dňoch dočkala veľmi málo informácií, a preto hľadala odpovede inde.

Z dostupných zdrojov vyplýva, že Cintulov čin bol politicky motivovaný. Len pár hodín po atentáte sa na sociálnych sieťach začalo šíriť [video](#), v ktorom Cintula kritizoval politiku vlády. Na videu, ktoré bolo zrejme natočené na chodbe policajnej stanice, hovorí: „Nesúhlasím s politikou vlády. Sú likvidované masmédiá. Prečo je RTVS napádaná? Sudca Mazák (pozn.: bývalý predseda Súdnej rady) prečo je vyhodенý z funkcie?“. Tento výklad je v súlade s uznesením súdu, ktorý [bol sprístupnený](#) médiám. Cintula v ňom uvádza ďalšie dôvody, medzi ktoré patria aj vládne návrhy ovplyvňujúce verejnoprávne médiá a kultúru na Slovensku.

Ďalej môžeme hodnoverne predpokladať, že kedysi bol skutočne pacifistom. Založil Hnutie proti násiliu, v ktorom vyjadroval obavy z násilia, extrémizmu a neúčinných reakcií vlády. [Facebooková stránka](#) Hnutia proti násiliu sa v máji 2016 označila za novú politickú stranu: „*Hnutie proti násiliu je vznikajúca politická strana, ktorej cieľom je zabrániť šíreniu násilia v spoločnosti. Zabrániť vojne v Európe a šíreniu nenávisťi.*“ Na druhej strane, [v jednej zo svojich kníh](#) sa Cintula sám seba v úvode predstavil takto: „*Prichádzal do konfliktu so štátnou mocou, bol na zozname nepohodlných ľudí. Všade, kde prišiel, rebeloval, a pretože bol sám, zhorel ako fakľa. Má sociálne cítenie, je nebezpečný pre nebezpečných. Je ženatý, má dve deti, ale nebol dobrým otcom (pre les nevidel stromy), žije a tvorí v Leviciach.*“

Ako bolo uvedené vyššie, dnes vieme, že Cintulovo spojenie s literárnym klubom Dúha bolo nesprávne interpretované. Podľa dostupných informácií je tiež najpravdepodobnejšie, že jeho kontakty so *Slovenskými brancami* boli motivované jeho obdivom k ich občianskej participácii a vlastenectvu, ale zároveň neschvaľoval ich výcvik na použitie organizovanej sily (pozri kapitolu 3). Podobne ani hanlivé tvrdenia o rómskej menšine neznamenaajú, že Cintula je automaticky súčasťou krajnej pravice, keďže tieto nálady sú medzi širokou verejnosťou pomerne časté. Ako [vysvetlil](#) odborník na krajnú pravicu Tomáš Nociar, xenofóbia sa automaticky nerovná krajná pravica. Ak by tomu tak bolo, potom by krajná pravica bola jedným z najsilnejších politických prúdov na Slovensku, ako aj v mnohých iných krajinách. V podobnom duchu [reaguje aj český odborník](#) na extrémizmus a terorizmus Miroslav Mareš a na otázku, či má Cintula jasný ideologický profil, odpovedal, že Cintula bol ideologicky rôznorodý a že: „*Jeho názory sa veľmi menili a boli veľmi rozptýlené. Často sa prikláňal k názorom podľa aktuálneho vývoja.*“

Na záver možno konštatovať, že oba naratívy o Jurajovi Cintulovi boli príliš zjednodušené a nepresné. Jeho názory sa prekrývali a vyvíjali v čase. Na pochopenie Cintulovho činu je potrebný komplexnejší pohľad. Na definitívnu odpoveď si budeme musieť chvíľu počkať, kým orgány činné v trestnom konaní a forenzní psychológovia poskladajú celý obraz. Ako naznačuje postup v prípade strelca na Karlovej univerzite v Prahe z decembra 2023, môže to trvať aj niekoľko mesiacov.

KAPITOLA 3: SLOVENSKÍ BRANCI A ATENTÁTNIK ●

Len niekoľko hodín po atentáte zverejnil maďarský novinár Szabolcs Pányi zo stredoeurópskeho mediálneho projektu VSquare na sociálnej sieti „X“ (bývalý Twitter) [fotografiu atentátnika Juraja Cintulu v spoločnosti](#) členov polovojenskej skupiny *Slovenskí branci*. Správu okamžite prevzali [miestne](#) aj medzinárodné médiá – od [Británie](#) až po [Indiu](#) – a stal sa stabilnou súčasťou príbehu. O sedem dní neskôr bol samotný príspevok X „retweetnutý“ viac ako 3 200-krát a pozreli si ho takmer 3 milióny ľudí.

Vyšetrovanie akýchkoľvek potenciálnych prepojení medzi pokusom o atentát a polovojenskou organizáciou je dôležité – tieto skupiny môžu zastávať extrémistické ideológie alebo získavať financovanie, výcvik alebo podporu od zahraničných subjektov vrátane štátnych aktérov, ktorí sa môžu snažiť destabilizovať štát. Sledovanie týchto väzieb má zásadný význam pre národnú bezpečnosť a možnosť cudzieho zasahovania do vnútorných záležitostí krajiny. Ak by boli *Slovenskí branci* (SB) posudzovaní podľa ich verejného obrazu, spĺňali by viaceré z uvedených kritérií, pričom médiá ich často označujú [za extrémistickú skupinu](#). Verejný záujem o toto prepojenie je teda oprávnený a pochopiteľný.

V skutočnosti sotva spĺňajú jedno z týchto kritérií, a to existujúce väzby na zahraničné subjekty (v minulosti väčšinou ruské, neskôr prevažne poľské), pričom od nich získali obmedzené množstvo výcviku. Okrem toho vždy patrili skôr do kategórie potenciálnej bezpečnostnej hrozby, ako každá neregulovaná polovojenská skupina, a nie akútnej. Vyvolali množstvo kontroverzií, čo v konečnom dôsledku podnietilo nedôveru medzi nimi a štátom a nenapraviteľne poškodilo ich verejný obraz. Žiadny z ich členov však nikdy nebol stíhaný za žiadnu činnosť súvisiacu s ich polovojenskou aktivitou a mnohí miestni obyvatelia si ich verejné aktivity obľúbili.

KTO BOLI SLOVENSKÍ BRANCI? 40 ●

Skupinu *Slovenskí branci* založili v roku 2012 štyria jednotlivci, z ktorých len jeden (Peter Švrček) zostal v skupine až do jej úplného konca v októbri 2022. Keď skupinu zakladali, boli všetci tínedžeri a bola pre nich koníčkcom. Po krátkej epizóde (necelý rok) obdivu ku kontroverznému vojnovému Slovenskému štátu (satelitný štát nacistického Nemecka v rokoch 1939 - 1945) sa u nich rozvinul obdiv k protinacistickým osobnostiam Slovenského národného povstania z roku 1944 a svoje predchádzajúce presvedčenie považovali za omyly mladosti.

40 Tento krátky profil Slovenských brancov vychádza z podrobnejšieho profilu, ktorý je súčasťou: Kosnáč P., Lane J. E., Toft, M. D., Shults, F. L. (2023). Paramilitaries, parochialism, and peace: The moral foundations and personality traits of Slovenskí Branci. *PLoS ONE*, 18(3), e0281503. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0281503>.

Najčastejšou činnosťou *SB* bolo poskytovanie dlhodobého polovojenského výcviku slovenským občanom. Ten sa zvyčajne konal dvakrát mesačne a vrcholil týždenným výcvikovým táborom každé leto. Členovia *SB* sa považovali za súčasť národnej organizácie s poslaním oživiť vlastenecké tradície Slovenska – opravovali historické kultúrne pamiatky, plánovali spomienkové podujatia pri hrobách a pomníkoch slovenských historických osobností, čistili nelegálne skládky a dobrovoľne sa zúčastňovali na športových a kultúrnych podujatiach (napr. folklórne slávnosti na miestnych hradoch). Pravidelne sa tiež zapájali ako dobrovoľníci do likvidácie povodní alebo zimných kalamít a zúčastňovali sa na pátracích a záchranných akciách organizovaných miestnymi orgánmi.

Niektoré aktivity skupiny boli považované za vysoko kontroverzné; napríklad prednášky o slovenskej histórii a organizovanie „brannej výchovy“ na základných školách, vysielanie monitorovacích tímov do rómskych osád na východnom Slovensku a hliadkovanie na hraniciach utečeneckých táborov na Slovensku počas utečeneckej krízy v rokoch 2015 – 2016. Azda najkontroverznejšie bolo prepojenie na Nočných vlkov, ruský motorkársky gang, ktorý sa v roku 2014 zúčastnil na konflikte na Kryme a Donbase na strane Ruska. Znepokojujúce boli aj politické ambície niektorých členov vedenia *SB*, ktoré by v prípade úspechu narušili monopol štátu na násilie a miešali by polovojenské a legislatívne kapacity. To sa nakoniec po niekoľkých rokoch úsilia zo strany *SB* nepodarilo.

Členovia *SB* zdôrazňovali, že sú apolitickou, vlasteneckou domobrannou organizáciou, ktorá sa inšpiruje historickou a kultúrnou tradíciou slovenských dobrovoľníckych jednotiek, ktoré bojovali za slobodu (napr. československé légie alebo protifašistickí partizáni počas druhej svetovej vojny). Politická rétorika skupiny pripomínala americké milície, ako sú napr. *Three Percenters*, ktoré vyhlasujú, že sa neorganizujú proti žiadnemu konkrétnemu nepriateľovi. *SB* chcela vytvoriť svojpomocnú sieť, ktorú by bolo možné využiť v akomkoľvek type krízy, ktorá by mohla vzniknúť na území Slovenska. Verili, že aby národ zostal slobodný, mal by mať organizované jednotky domobrany, pričom tvrdili, že štát by mal takéto aktivity podporovať a nie im brániť alebo ich kriminalizovať. Podobne ako u iných nacionalistických organizácií, obrana vlasti a teritorialita boli rozhodujúcimi zložkami ich ideológie.

Napriek tomu, že *SB* bola oficiálne apolitická, jej členovia neskrývali, že preferujú prevažne protizápadné (často zamieňané za výlučne proruské) a antisystémové hodnoty. V neskoršom období sa ako výraznejšie hodnoty objavili nacionalizmus a vlastenectvo. To, ako sa definuje „nacionalizmus“ a čo sa považuje za najlepšie pre národ, sa však časom vyvíjalo spolu so zmenami v ideológii a interpretácii histórie zo strany vedenia skupiny. K ďalším silným náladám, ktoré zastávala väčšina členov, patrila podozrievavosť voči tomu, čo sa považuje za „nové“ a „cudzie“ vplyvy, ktoré prinášajú médiá a kozmopolitné mestské elity, nedôvera voči EÚ a NATO a znechutenie nad „slniečkárskou mentalitou“ – označujúcou príliš citlivého a politicky korektného človeka, ktorý sa zvyčajne spája so silnými liberálnymi a inkluzívnymi politickými názormi. Hoci sa zdá, že mnohé z týchto hodnôt a názorov sa dobre zhodujú so súčasným ruským naratívom (napr. panslavistická identita, nedôvera voči NATO), je dôležité poznamenať, že keď Rusko prvýkrát napadlo Ukrajinu, vedenie *SB* odsúdilo inváziu ako akt agresie.

To naznačuje, že hodnotový súbor *SB* bol relatívne komplexný a mnohostranný, a nie založený na zjednodušene polarizovanom politickom diskurze. Ideologické a hodnotové postoje členov *SB* sa v neskorších rokoch existencie *SB* výrazne nelíšili od postojov priemeru slovenskej populácie,

z ktorej sa takmer 51 % hlási k antisystémovým postojom.⁴¹ Hoci sa hodnoty skupiny do istej miery prekrývajú s naratívami Ruskej federácie, v konečnom dôsledku ústrednú úlohu v hodnotových orientáciách skupiny zohrávala jej kľúčová hodnota ochrany slovenskej suverenity a bezpečnosti. Niektorí z proruskejších členov SB sa po ruskej invázii vo februári 2022 paradoxne stali jednými z najhlasnejších podporovateľov Ukrajiny v rámci slovenskej polovojskej subkultúry.

VZŤAH SLOVENSKÝCH BRANCOV A ATENTÁNIKA ●

Zverejnenie fotografie Cintulu na podujatí SB zo začiatku januára 2016 podnietilo až „frenetickú“ aktivitu médií a verejnosti s cieľom pochopiť Cintulove motívy, vrátane pripisovania týchto motívov ideologickým odporcom (pozri kapitolu 2).

Objavili sa aj rozpory v interpretácii Cintulových výrokov a spory o povahu jeho vzťahu k polovojskej skupine.

V pôvodnom príspevku zverejnenom na oficiálnej [facebookovej stránke SB 14. januára 2016](#) SB využíva Cintulove vyjadrenia na svoju propagáciu. V nich Cintula chváli ich „schopnosť konať bez príkazov zo strany štátu“, čo v prevažne pasívnej slovenskej spoločnosti považuje za obdivuhodné. Chváli aj „nezištnú obetavosť“ jej členov, keďže do výkonu svojej činnosti investujú značné prostriedky a čas bez nároku na odmenu. Na záver kladie rečnícku otázku a sám na ňu odpovedá:

„Prečo to robia? Do Európy, ktorej sme trvalou súčasťou prichádzajú státisíce migrantov. Slovenskí branci sa nepripravujú na boj, ale na obranu. Keď vám ktokoľvek povie, že sa pripravujú na vojnu, neverte im. Ich prvoradou úlohou je ochrana obyvateľov, krajiny, tradície, kultúry – sú to vlastenci. Ja tým mladým chlapcom a dievčatám verím a vyjadrujem im verejnú podporu.“

Juraj Cintula, básnik, spisovateľ, publicista“

Po tom, ako naratív o spojení medzi J. Cintulom a SB nabral na intenzite a čoraz častejšie ho citovali aj zahraničné médiá, bývalý predseda SB Peter Švrček poskytol [pre viaceré médiá](#) vrátane [českého časopisu Respekt](#) verejné vyhlásenie, že sa s Cintulom stretol len dvakrát, raz v súkromí a raz počas verejného podujatia, kde bol vyfotografovaný, a že Cintula nikdy nebol členom SB. Pre Respekt uviedol: „Poslal mi e-mail, v ktorom mi napísal, že je básnik a spisovateľ, že sa mu páči naša činnosť a že by rád zarecitoval báseň na niektorej z našich akcií“.

Podľa Švrčka sa Cintula snažil presvedčiť vedenie polovojskej organizácie, aby zachovali aktívne občianske aktivity, ale upustili od bojového výcviku. To bolo pre polovojskú skupinu neprijateľné a ich kontakty sa organicky ukončili. Rovnaké vyhlásenie poskytol Švrček z vlastnej iniciatívy slovenskej polícii 15. mája 2024 vo forme dobrovoľného vyhlásenia.

41 Kosnáč, P., & Gloss, H. (2024) [Anti]systém na Slovensku. DEKK Inštitút. Pozri: www.dekk.institute/wp-content/uploads/2024/02/antisystem-na-slovensku-2023.pdf

Ako [informovali médiá](#), deň po strelbe, 16. mája, minister obrany a podpredseda vlády SR Robert Kaliňák vydal vyhlásenie, v ktorom uviedol, že Cintula bol bývalý pacifista, ktorý sa zradikalizoval, a v uvedenom kontexte opísal jeho kontakt s *SB*. Toto [vyhlásenie problematizovali iné médiá](#), ktoré citovali spomínaný článok časopisu Respekt, aby uviedli, že Cintula v skutočnosti chválil príslušníkov *SB* a nesnažil sa ich odradiť od polovojenských aktivít, čo vyvolalo určitý zmätok medzi verejnosťou.

Tento rozpor je s najvyššou pravdepodobnosťou zdanlivý. Vychádza z porovnania materiálu z rôznych zdrojov, ku ktorým mali konkrétne médiá prístup. Slovenské médiá sa opierali o zverejnenú fotografiu Szabolcsa Pányiho. Český časopis Respekt získal exkluzívny prístup k dovtedy nezverejnenému audiovizuálnemu materiálu natočenému štábom Pink Productions s.r.o. pre HBO Europe „Až přijde válka“. Tento materiál dokumentuje aktivity *SB* v rokoch 2015 - 2018. Dokumentaristi natáčali polovojenskú skupinu celé roky, pričom nakoniec použili iba z ich perspektívy najvýznamnejšie časti a viac ako sto hodín nespracovaného materiálu nechali bokom. Z tohto dodatočného materiálu vychádzal časopis Respekt.

Spor o obsah pôsobí, akoby Cintula povedal *SB* iba jednu vec, a prebieha spor o to, čo to bolo. V skutočnosti bol Cintula vo fyzickom kontakte s *SB* dvakrát, pričom verejná akcia na ktorej sa zúčastnil trvala niekoľko hodín, a k tomu pre *SB* napísal vyjadrenie na Facebook. Z hľadiska obsahu prezentovaného slovenskými médiami, slovenskými úradmi a českým časopisom sa tieto verzie navzájom nevylučujú, naopak, zapadajú do profilu strelca, ktorý si vážil aktívne občianstvo, zdieľal obavy *SB* aj časti slovenského obyvateľstva z európskej migračnej krízy v rokoch 2015 - 2016, a zároveň sa kedysi (pred 8 rokmi) hlásil k pacifizmu.

Viacerí z autorov tejto správy napísali [výskumnú prácu o morálnych základoch a psychológii *SB*](#) a náš kolega Pavol Kosnáč strávil stovky hodín terénneho výskumu v medzi polovojenskými skupinami v stredovýchodnej Európe, z čoho väčšina času bolo v prostredí *SB*. Podľa našich vedomostí Cintula nebol nikdy členom *SB*, napriek tomu, že sa so skupinou krátko stýkal. Nikdy sme ho nezaznamenali pri žiadnej z polovojenských aktivít skupiny, okrem jeho verejného vystúpenia v januári 2016. Náš kolega sa s ním počas rokov nikdy nestretol na žiadnom z výcvikov alebo iných aktivít *SB*. V priebehu rokov terénneho výskumu sa uskutočnili kvalitatívne interviá s takmer všetkými stálymi členmi skupiny a Cintula sa v nich nikdy nespomínal. Je veľmi nepravdepodobné, že by sme sa s ním alebo so zmienkou o ňom nestretli počas terénneho výskumu, ak by bol skutočne členom.

Vedenie Slovenských brancov zároveň v danom čase túžilo po verejnom uznaní a bolo v kontakte s desiatkami osôb, o ktorých verilo, že by im ho mohli poskytnúť. Cintula bol jedným z mnohých, počnúc Jánom Čarnogurským, bývalým predsedom slovenskej vlády, cez národne orientovaných historikov, intelektuálov a mediálne osobnosti, končiac rôznymi stredne veľkými miestnymi podnikateľmi. Podľa všetkého bol Cintula jednoducho jedným z nich.

Uvedomujeme si, že toto konštatovanie, na rozdiel od kapitol 1 a 2, nemá vedecký charakter, ale aj vedci sú členmi spoločnosti a vnímame ako svoju povinnosť prispieť k poznaniu čo najobjektívnejšieho obrazu situácie. Práve teraz je slovenská spoločnosť v kríze. Tento text je naším príspevkom k objasneniu situácie. Nemôžeme ručiť za všetko, čo sa podľa vyjadrení pána Švrčka stalo, ale na základe všetkého, čo o skupine, jej členstve a organizácii vieme, Cintula nikdy nebol jej členom a po roku 2016 nebol so skupinou v kontakte.

V kontexte atentátu sa spojenie medzi Cintulom a *SB* zdá byť náhodné.

ZÁVER

Táto analýza sa zamerala na pochopenie spoločenskej polarizácie na Slovensku, popísanie nálad verejnosti pred a po útoku na slovenského premiéra Roberta Fica a analýzu dvoch hlavných verejne šírených naratívov, ktoré sa objavili po atentáte.

Kapitola 1 sa zaoberala vysokou a rastúcou polarizáciou spoločnosti na Slovensku. Tá sa zvyšovala takmer za všetkých vlád, takže nejde o jav, ktorý by bol poháňaný len jednou politickou stranou alebo len jednou stranou politického spektra, hoci v období rokov 2019 – 2023 bol zaznamenaný najstrmší a najstabilnejší nárast. Rovnaký problém majú aj naši susedia Maďarsko a Poľsko, ktoré sú spolu so Slovenskom najviac polarizovanými krajinami v Európe. Naši susedia v Českej republike však rovnaký problém nemajú. Rast polarizácie teda nie je možné jednoducho pripísať globálnym faktorom, ako sú vedľajšie účinky moderných technológií alebo zmeny v životnom štýle; každá diferencovaná analýza bude musieť byť špecifická pre jednotlivé krajiny. Korene polarizácie na Slovensku sú rôznorodé, od dlhodobých problémov s narušenou sociálnou súdržnosťou alebo roztrieštenou kolektívnou identitou spôsobených komplikovanou históriou Slovenska a vedľajšími účinkami demokratickej transformácie až po neefektívnu vládu, korupciu a roztrieštenosť politických elít, ktorých verejné prejavy a rétorika sa v priebehu rokov stali menej civilizovanými. Toto správanie prispelo k napätej atmosfére a k tomu, že dominantnými náladami verejnosti v máji 2024 boli obavy, po ktorých nasledoval hnev. Od ostatných útokov v regióne sa slovenský pokus o atentát líšil tým, že pri útokoch, ktoré zrania alebo zabijú ľudí, sa zvyčajne do popredia dostávajú emócie smútku a vrelosti, zatiaľ čo pri atentáte na predsedu vlády to tak nebolo. To naznačuje, že aj tí, ktorí podporovali politiku vlády, rovnako ako tí, ktorí útok odsúdili z princípu, mali problém pocítiť empatiu s obeťou. Údaje v tejto kapitole ilustrujú vplyv vysokej polarizácie na Slovensku.

Kapitola 2 skúmala šírenie zjednodušených naratívov o Jurajovi Cintulovi, najmä pokusy opísať ho ako zástancu určitej ideologickej skupiny, jednými ako „militantného xenofóbneho nacionalistu“ a inými ako „radikalizovaného progresívca“ napojeného na opozičné strany. Oba tieto naratívy zahŕňajú zjednodušenia a znevažujúce nálepky, ktoré zapadajú do prvej a druhej fázy cyklu polarizácie. V skutočnosti boli Cintulove názory eklektické, miešali sa v nich rôzne politické a filozofické presvedčenia, ktoré sa navyše významne v čase menili a vyvíjali.

Kapitola 3 sa zamerala na naratív, podľa ktorého bol Juraj Cintula spojený s dnes už neexistujúcou polovojenskou skupinou *Slovenskí branci (SB)*, alebo bol dokonca jej členom. Ide o ojedinelý príspevok k objasneniu situácie, keďže túto skupinu v minulosti skúmali viacerí autori tejto správy, pričom použili rôzne metodológie vrátane dlhodobého terénneho výskumu. Možno sa mýlime, ale podľa našich najlepších vedomostí, založených na rozsiahlych rozhovoroch s väčšinou hlavných členov skupiny a stovkách hodín zúčastneného pozorovania, Cintula nebol členom skupiny. Navyše rôzne vyjadrenia bývalého predsedu SB Švrčka, slovenských médií, českých médií a slovenských ministerstiev o Cintulovi sa navzájom nevyučujú – *Brančov* síce chválil za to, čo považoval za ich občianske cnosti, a zároveň sa ich snažil presvedčiť, aby prestali s polovojenským výcvikom.

EXISTUJE VÝCHODISKO Z POLARIZÁCIE? ●

Áno. Tento proces je ťažký a emocionálne bolestivý, ako každá činnosť vyžadujúca sebareflexiu, ale je možný, ako môžeme vidieť na úsilí rôznych skupín a národov v minulosti, vrátane našich nemeckých susedov, ktorí sa museli vyrovnáť s tým, že ich spoluobčania organizovali masové vraždenie v priemyselnom meradle. Nemecko je skvelým príkladom obyvateľstva, ktoré sa dokázalo vyrovnáť s hriechmi vlastnej minulosti a napraviť ich. Dnes je snaha nikdy nedopustiť opakovanie sa vzostupu totality pilierom nemeckej kolektívnej identity. Ďalšou krajinou, ktorá bola schopná depolarizácie, je Estónsko, ktoré úspešne upokojilo svoju ruskú menšinu a po jednej generácii sa už len malé percento ruských Estóncov cíti odcudzené od väčšiny estónskej spoločnosti a živí v sebe krivdy z minulosti.⁴²

Menej pozitívnymi príkladmi sú Balkán alebo Severné Írsko, ktoré zažili občiansku vojnu, resp. dlhodobé násilné verejné nepokoje. Ale aj tieto príklady môžu byť zdrojom inšpirácie. Niektorí írski lídri a velitelia polovojenských jednotiek zapojení do Veľkopiatkovej dohody, procesu, ktorý ukončil obdobie írskych nepokojov, obdobie sužované politickým násilím, [sa s niektorými autormi tejto správy podelili](#) o to, že prestali, pretože všetci boli jednoducho príliš unavení zo strachu, nenávisti a zabíjania. Ak túto praktickú skúsenosť berieme vážne, učí nás dve veci: (1) ak necháme polarizáciu prerásť do násilia, nevyriešime problémy, len sa dostaneme na horšie miesto, kde stratíme životy, vzťahy, čas a národnú prosperitu, a že (2) nemusíme sa mať radi - velitelia polovojenských jednotiek, ktorí podpísali mierové dohody v Írsku alebo na Balkáne, to nerobili – musíme sa však k sebe chovať slušne.

ODPORÚČANIA ●

Na tomto mieste ponúkame odporúčania na zníženie intenzity polarizácie na Slovensku, a to na troch rôznych úrovniach. Po prvé, na individuálnej úrovni existujú rôzne úpravy správania, ktoré môže urobiť každý. Po druhé, na národnej úrovni môžeme čerpať zo skúseností iných spoločností, keďže Slovensko nie je prvou krajinou, ktorá čelí vysokej polarizácii. Na záver ponúkame niekoľko príkladov dobrej praxe – okamžitých opatrení prijatých po atentátoch na vrcholných politikov v iných európskych krajinách v 21. storočí.

INDIVIDUÁLNA ÚROVEŇ ●

Zdravá sebareflexia môže človeku pomôcť identifikovať fázu v cykle polarizácie, v ktorej sa sám nachádza, aj keď to môže byť emocionálne bolestivé. Táto bolesť počas procesu sebareflexie je spôsobená potrebou udržať si pozitívny sebaobraz, čo spôsobuje kolízie s realitou. Potreba pozitívneho sebaobrazu je jednou z kľúčových charakteristík ľudskej mysle. Táto vlastnosť funguje ako advokát-obhajca seba samého; jej úlohou je hľadať argumenty v prospech zachovania našej psychickej pohody a spoločenskej reputácie. Aby naša myseľ mohla skúmať, či naše presvedčenia zodpovedajú

42 Kosnáč P., & Gloss H. (2023). *Súdržnosť na Slovensku: Čo drží krajinu pokope a na čom sa rozpadá?*, DEKK Inštitút: Bratislava, s. 246.

skutočnosti, potrebuje na to pomerne náročný tréning. Odmenou je však schopnosť lepšie pochopiť vlastné duševné procesy a správanie iných ľudí. Výsledkom sú lepšie vzťahy, schopnosť neprilievať olej do ohňa polarizácie a dokonca aj dlhší život, pretože **dobré vzťahy sú jeho najsilnejším prediktorom**.

Mysli ako antropológ

Človek to môže brať ako výzvu. Keď nabudúce stretnete niekoho, s kým výrazne nesúhlasíte, predstierajte, že je to cudzinec z nejakého vzdialeného kmeňa v Amazónii alebo Ázii. Nehádajte sa, argumenty nemajú žiaden účinok – „advokát-obhajca“ v našom mozgu sa dá do práce a začne bojovať, aby obhájil pozitívny sebaobraz svojho klienta. Proste len počúvajte a pýtajte sa. Antropológovia a terénni výskumníci sa už dávno naučili, že ľudia zvyčajne majú dôvody správať sa tak, ako sa správajú, a ak človek pochopí perspektívu druhých, aj keď je táto perspektíva mimoriadne cudzia a ťažko sa do nej pre nás vcítiť, stále nám to umožní mať srdečné a priateľské vzťahy.

Ak sa to dá s kanibalmi alebo púštnymi kmeňmi, malo by to byť možné aj so susedom odvedľa alebo s kolegom v práci.

NÁRODNÁ ÚROVEŇ ●

1. Podporovať (facilitovaný) medziskupinový kontakt

Megamestá na celom svete majú problém stretu kultúr v kombinácii s extrémnym individualizmom. Bojujú proti nim podporou susedstiev, teda formálnych aj neformálnych skupín, ktoré sa starajú o svoje okolie a vytvárajú podujatia, na ktorých môžu susedia tráviť spoločný čas. „Facilitovaný kontakt“ v tomto prípade znamená, že ak sú v susedstve skupiny, pre ktoré môže byť kontakt zložitý – napr. z etnických či náboženských dôvodov – pomáha, ak kontakt nie je spontánny, ale iniciuje ho pre obe strany dôveryhodná osoba – facilitátor. A funguje to. Ľudia sú k sebe milší, znižuje sa kriminalita a polarizácia. A keďže evolučné a skupinové inštinkty zdieľajú všetci ľudia – podobné vzorce platia aj medzi politikmi. Polarizácia elít je čiastočne spôsobená obmedzeným fyzickým kontaktom, ktorý spolu majú v nekonfliktnom prostredí. Poučná prípadová štúdia sú politici v USA. V minulosti sa ich životy prekrývali aj mimo práce, ich deti chodili do rovnakých škôl a stretávali sa na športových podujatiach. Dnes žijú väčšinou mimo Washingtonu a priletajú len na niekoľko dní v týždni a celý ich súkromný život sa odohráva mimo hlavného mesta. To je jeden z dôvodov, prečo sa americký Kongres a Senát zmenili na jeden z najpolarizovanejších politických orgánov spomedzi západných demokracií.

Podpora príležitostí na trvalú a zmysluplnú interakciu medzi členmi protichodných politických skupín by tak mohla zahŕňať iniciatívy, ako sú (1) občianske zhromaždenia (známe napr. z **Írska ako „Citizen Assemblies“**) alebo deliberatívne fóra, na ktorých sa stretávajú občania z celého politického spektra, aby diskutovali o kľúčových otázkach a našli spoločnú reč, alebo (2) komunitné programy, ktoré spájajú ľudí s rôznymi politickými názormi, aby pracovali na spoločných cieľoch, ako sú napr. susedské projekty. Psychológovia dávno zistili, že najjednoduchší spôsob ako budovať priateľstvá aj naprieč ideológiami je **cez spoločné aktivity a hobby**.

2. Spoznať perspektívu druhých

Sebareflexiu, ktorú je potrebné uskutočniť na individuálnej úrovni, môže uľahčiť štát a občianska spoločnosť na národnej úrovni. Pomáhať občanom, aby sa snažili pochopiť názory a skúsenosti tých, ktorí sú na druhej strane politického spektra, môže (1) byť súčasťou verejných vzdelávacích kampaní, ktoré obsahujú príbehy a osobné skúsenosti, ktoré poľudšťujú „druhú stranu“ a zdôrazňujú oblasti spoločného záujmu, a (2) byť súčasťou stálych učebných osnov v školách, ktoré učia zručnosti poznávania perspektívy druhých a oboznamujú študentov s rôznymi pohľadmi na problémy. Za podobné zručnosti [školám poďakujú aj zamestnávateľa](#).

3. Riešiť skutočné zdroje krívd

Štát aj občianska spoločnosť by sa mali zamerať na verejné politiky a podporu projektov na riešenie sociálno-ekonomických a kultúrnych problémov, ktoré spôsobujú, že časti obyvateľstva sú zraniteľné voči polarizujúcim naratívom. V slovenských podmienkach by to mohlo zahŕňať opatrenia na zníženie nerovnosti medzi regiónmi, rozšírenie príležitostí, riešenie relevantných frustrácií segmentov obyvateľstva, ktoré boli demokratickou transformáciou ekonomicky alebo sociálne poškodené, riešenie problému dezinformácií, úniku mozgov, dôchodkového systému a duševného zdravia mladých ľudí, ktorých izolovali COVID „lockdowny“ v procese socializácie a zhoršili ich závislosť na sociálnych médiách.

Bod č. 3 je najkomplexnejší zo všetkých odporúčaní a bude si vyžadovať interdisciplinárny prístup, dostatok dát, schopnosť ich správnej interpretácie, intenzívnu spoluprácu medzi terénnymi pracovníkmi, vedcami a tvorcami verejných politík a nakoniec aj politickú vôľu odstrániť korene problémov – čo môže vyžadovať nepopulárne reformy. Ak sa to však urobí správne, Slovensko môže začať proces liečby toxických rozporov a postupne sa prepracovať k zdravšej spoločenskej atmosfére.

4. Ísť príkladom

Vplyvní lídri a verejne činné osoby by mali hlasno odsúdiť polarizujúci jazyk, dehumanizujúcu rétoriku a nenávisťné prejavy svojich vlastných skupín alebo politických strán. Vnútorňý signál musí byť jasný – takéto správanie je aj v rámci ich vlastnej skupiny neprijateľné.

Ani veľmi úspešný zásah v jednej alebo viacerých vyššie popísaných kategóriách nebude stačiť, ak sa najviditeľnejší a najmocnejší ľudia v krajine – demokraticky zvolení politici a do istej miery aj iné spoločenské elity – nebudú správať slušne. Mali by tiež praktizovať medziskupinový (medziustranícky) kontakt a spoznávať perspektívy druhých. To môže pomôcť zabrániť vzájomnej animozite, ktorá bola v posledných rokoch citeľná naprieč niektorými slovenskými politickými stranami a niekoľkokrát viedla k priamym fyzickým potýčkam, pričom sa táto osobná nenávisť preniesla aj na časť ich voličov.

Politici a iné spoločenské elity nesú najväčšiu zodpovednosť za spoločenskú atmosféru v krajine. Ak sa nebudú podieľať na depolarizácii, žiadny zásah nebude dostatočne silný.

PRÍKLADY DOBREJ PRAXE PO ATENTÁTE.

Preskúmali sme reakcie politických elít a štátnej správy po štyroch atentátoch, ktoré sa stali v Európe v 21. storočí, a to srbského premiéra [Zorana Đinđića](#) v marci 2003, švédskej ministerky zahraničných vecí [Anny Lindhovej](#) v septembri 2003 a britských poslancov [Jo Coxovej](#) v júni 2016 a [Davida Amessa](#) v októbri 2021.

Vo všetkých prípadoch bola politická kampaň prerušená na niekoľko dní. Atentát sa považuje za útok na demokratickú spoločnosť, ktorý si vyžaduje jednotu, nie politickú kampaň. V čase krízy sú dôležité symboly, a spoločné vyhlásenia všetkých politických strán zvyčajne prišli v priebehu niekoľkých krátkych dní. Tým demonštrovali, že napriek rozdielnym názorom na zastávané politické pozície existujú určité ideály a hodnoty, ktoré sú spoločné pre všetkých. Stabilné demokracie zvyčajne nevyhlasujú výnimočný stav, ani exekutíva nevyužíva mimoriadne právomoci. Srbský prípad bol výnimkou – výnimočný stav vyhlásila prezidentka, keďže Srbsko sa práve spamätávalo z občianskej vojny a stav jeho demokracie bol vratký. Vo všetkých popísaných prípadoch do krajiny prúdili kondolencie a vyhlásenia podpory a solidarity od zahraničných lídrov, ktoré pomohli stabilizovať situáciu. Keďže v uvedených prípadoch bol atentát úspešný, realizovali sa aj ďalšie symbolické gestá, ako napríklad celoštátne zbierky na obľúbenú charitatívnu organizáciu obeť, a vo Veľkej Británii uzavreli všetky politické strany džentlmenskú dohodu, že v nasledujúcich voľbách v domovskom volebnom okrsku obeť nepostavia kandidátov proti domovskej strane obeť. Zámerom bolo demonštrovať, že atentát dosiahol presne opačný cieľ, než útočník zamýšľal.

Mnohé kroky politických elít v analyzovaných prípadoch mali podobnosť s následkami pokusu o atentát na Slovensku. Politické strany zastavili politickú činnosť a slovenské opozičné strany odložili alebo prerušili plánované protivládne protesty a politické kampane do Európskeho parlamentu. Cieľom zastavenia politickej činnosti je zastaviť napätie, vyhnúť sa rozhodovaniu pod emočným tlakom – či už osobným alebo verejným – a získať čas na symbolické gestá a vyhlásenia, ktoré upokojujú situáciu a demonštrujú vážnosť situácie. Mnohé štandardné médiá tiež vypli sekciu komentárov, aby zabránili šíreniu dezinformácií a obvinení.

Krízové manažmenty útokov na politikov, ktoré boli dobre zvládnuté a ktoré neprerástli do širšieho spoločenského napätia alebo násillia, majú spoločné to, že politické elity včasne symbolicky demonštrovali jednotu a odmietli použiť násillie na riešenie politických sporov.

Z hľadiska krízovej komunikácie boli reakcie slovenských politických elít zmiešané. Niektoré, ako napríklad jeden z lídrov koalíčných strán, minister obrany Robert Kaliňák, [vzývali](#) na upokojenie vášni a zastavenie nenávisti. Opoziční lídri PS, KDH a SaS urobili to isté a [odvolali](#) protivládne protesty. Iné k spoločenskému napätiu skôr prispeli, ako napríklad vyjadrenia podpredsedu parlamentu SR a poslanca SMER-u Ľuboša Blahu, ktorý z útoku [obvinil](#) médiá a opozíciu, ministra vnútra Matúša Šutaja Eštoka, ktorý vyhlásil, že sme na prahu občianskej vojny, či lídra strany SNS Andreja Danka, ktorý [vyhlásil](#), že „pre SNS začína politická vojna ... a teraz Vám garantujem, že sa už nebudeme okúňať“.

V tejto súvislosti bolo najväčšou premárnenou príležitosťou na ešte silnejšie symbolické gesto neprijatie pozvania na [okružly stôl](#), ku ktorému [vzývali úradujúca prezidentka Zuzana Čaputová a zvolený prezident Peter Pellegrini](#). Toto gesto by bolo veľmi silné, pretože by prišlo v čase, keď to

bolo najviac potrebné – v prvých dňoch po útoku, a ukázalo by symbolickú jednotu politických elít v čase krízy. Žiaľ, v emočne vypätej situácii sa na ňom [odmietli zúčastniť](#) poslanci Slovenskej národnej strany (SNS) a strany Smer (SMER-SSD), čím verejnosti tento prejav jednoty odopreli. Toto gesto by bolo silné, keďže naposledy sa takto dokázali zjednotiť všetky politické elity pred 21 rokmi, čo viedlo k jedinému úspešnému referendu na Slovensku – o vstupe do Európskej únie. To dokazuje, akú silu môžu mať takéto symbolické gestá – dokážu pomôcť upokojiť situáciu a zabrániť eskalácii polarizácie.

V tomto kontexte bolo najdôležitejším gestom slovenských politických elít prijatie [uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky č. 295](#), keď všetkých 130 prítomných poslancov všetkých parlamentných strán jednohlasne odsúdilo atentát, používanie násilia a šírenie nenávisťi. Uznesenie bolo prijaté týždeň po útoku, 21. mája 2024.

Ďalšia príležitosť s podobnou symbolickou silou by sa mohla objaviť, keď sa premiér Robert Fico zotaví. Jeho prvé gestá budú mať silný vplyv na polarizáciu v krajine – môžu spoločenské napätie eskalovať, aj deeskalovať.

DEKK Inštitút www.dekk.institute

CulturePulse <https://www.culturepulse.ai>

ÚESA SAV, v. v. i. <https://uesa.sav.sk>

University of Agder <https://www.uia.no/english/>

Adapt Institute <https://www.adaptinstitute.org>

Grafické spracovanie CREA:THINK STUDIO www.creathink.sk

Fotografia na titulnej strane Reuters/Radovan Stoklasa